

89x WIJ

SÚDWEST POERBÊST

SÚDWEST-FRYSLÂN

AL TIEN JAAR BRENGT HET ONDERNEMERSFONDS DORPEN EN STEDEN IN BEWEGING.
KOM OOK IN BEWEGING EN FIETS LANGS ALLE 89 DORPEN EN STEDEN.

6 FIETSROUTES LANGS 89 DORPEN EN STEDEN

HOERA, HET ONDERNEMERSFONDS BESTAAT 10 JAAR! ///

ONTDEK HOE WE MENSEN EN PLEKKEN IN BEWEGING EN VERBINDING BRENGEN ///

6 FIETSROUTES LANGS 89 VERHALEN IN DORPEN EN STEDEN

AANGEBODEN DOOR

ondernemersfonds

Súdwest-Fryslân

VVV Waterland van Friesland
Regio Zuidwest Friesland

ALSTUBLIEFT!

Met groot genoegen bieden wij u dit jubileummagazine aan. In 2026 is het 10 jaar geleden dat het Ondernemersfonds Súdwest-Fryslân is opgericht. Al tien jaar lang brengt het Ondernemersfonds ideeën, ondernemers en inwoners samen. Inmiddels werden al vele honderden initiatieven mede mogelijk door de financiële ondersteuning van het Ondernemersfonds en hebben we samen de regio sterker, aantrekkelijker en levendiger gemaakt.

Om dit jubileum te vieren is 89x WIJ ontwikkeld: Súdwest op z'n poerbêst. Wij hebben VVV Waterland van Friesland gevraagd om dit magazine samen te stellen met daarin zes fietsroutes langs 89 bijzondere plekken verspreid door de hele gemeente.

In elk dorp en elke stad komt u iets tegen. Soms een plek met een verhaal, soms een initiatief en soms een inwoner die er iets over vertelt. De ene keer groot, de andere keer wat kleiner, maar altijd eigen.

Waarom 89? Súdwest-Fryslân is de grootste gemeente van Nederland. Binnen de gemeentegrenzen vind je zes van de Friese elf steden, 83 dorpen en heel wat meren en gehuchten. Súdwest kent heel veel gezichten. Stap op de fiets en ontdek alle gezichten van deze prachtige gemeente. De routes geven u een andere kijk op de omgeving. U fietst door bekende plekken, maar ontdekt nieuwe details en hoort wat er speelt. Juist die korte ontmoetingen en bijzondere plekken maken het leuk en afwisselend.

Dit magazine is een uitnodiging om zelf in beweging te komen. Kies een route, ga op pad en neem de tijd. Wijk eens van de route af en geniet van de vele gezichten van Súdwest-Fryslân.

Alvast veel plezier!

Met vriendelijke groet,

Robert van de Leur
Voorzitter

WIL JE MEER WETEN OVER HET
ONDERNEMERSFONDS SÚDWEST-FRYSLÂN?
KIJK OP [ONDERNEMERSFONDSSWF.NL](https://www.ondernemersfondsswf.nl)

/ ZO WERKT HET

Kies een fietsroute en volg de fietsknooppunten. Deze staan onderweg op de bordjes en zijn eenvoudig te volgen. Soms verlaat je de knooppuntenroute kort. Dit staat aangegeven in de routeomschrijving. Onderweg kom je langs verschillende aanraders uit de regio. Soms groot, soms klein, maar altijd met een verhaal. Dat verhaal lees je in dit routemagazine.

INHOUDSOPGAVE

89x WIJ

SÚDWEST POERBÊST

1/ Tusken lytse marren en grutte stêden
START- EN EINDPUNT: OUDEGA (SWF)	5
2/ Ik hâld van de Iselmar
START- EN EINDPUNT: BOLSWARD	11
3/ Rûnom de grutte mar
START- EN EINDPUNT: STAVOREN	15
4/ In middei op 'e klaai
START- EN EINDPUNT: WOMMELS	19
5/ Gouden lân
START- EN EINDPUNT: ZURICH	22
6/ Boarnsterhim moet Snits en Wymbrits
START- EN EINDPUNT: UITWELLINGERGA	26

Dit magazine is ontwikkeld op initiatief van en bekostigd door het Ondernemersfonds Súdwest-Fryslân. Regie en uitvoering door VVV Waterland van Friesland. Aan deze uitgave kunnen geen rechten worden ontleend. Redactie: VVV Waterland van Friesland (Boukje de Graaf en Grietje Hoekstra) en GrootMedia (Piebe Piebinga, Renske de Vries, Sonja Harkema en Anna Boersma). Routes: Wiepkje Hoekstra | Druk en verspreiding: GrootMedia (grootmedia.nl) | Vormgeving: Frans van Dam (bliidd.nl) | Cartografie: Reijers Cartografie, Veghel. Fotografie: ThomasVaer Fotografie, VVV Waterland van Friesland, Lydia Anema, Content troch Fardau, Tom Goossens, Jurjen Backer Dirks, Shutterstock, Topview - Provincie Fryslân en Ondernemersfonds Súdwest-Fryslân.

De routes in dit magazine zijn zo zorgvuldig mogelijk samengesteld. Mochten er onverhoopt onjuistheden inzitten, dan kunnen deze worden doorgegeven via info@waterlandvanfriesland.nl. VVV Waterland van Friesland aanvaardt geen aansprakelijkheid voor de inhoud van deze routes.

AFSTAND

85 kilometer

ONLINE ROUTE

Scan de QR-code voor een online kaart met knooppunten en de GPX coördinaten.

ROUTE 1 / TUSKEN LYTSE MARREN EN GRUTTE STÊDEN

Sipkemar, Hissemar en Bombrekken: zomaar een paar namen van onbekende meertjes die je beter leert kennen tijdens deze fietstocht. Je passeert bijzonder stille plekjes waar de weg - in ieder geval voor auto's - doodloopt. De steden Bolsward, IJlst en Sneek staan ook op het programma voor een *noflik bakje koffie*.

ROUTE VIA KNOOPPUNTEN

START: **P** Joodyk Oudega → **38** → **32** → RECHTS: naar kerkje Sandfirden en terug → LINKS: naar bord Skriezekrite Idzeega en terug → **33** → VEERPONT → **16** Nijhuizum → LINKS: naar kerkje en terug → **6** → **9** Parrega → **10** → RECHTS: naar Hieslum en terug → **10** → Dedgum → **11** → Tjerkwerd → **5** Bolsward → **6** → **8** → **24** Nijland → **25** → Tjalhuizum → **26** → Folgare → LINKS: naar Landschapspark en terug → **27** → Oosthem → **41** → **40** IJlst → **53** → Jutrijp → RECHTS: dorp in langs haven → RECHTS: terug naar IJlst → **40** → **39** → **29** → Abbega → **28** → **13** → Wolsum → **12** Blauwhuis → LINKS: naar Westhem en terug → **14** Greonterp → **15** → **31** → **32** → **38** Oudega → FINISH: **P** Joodyk Oudega

LET OP: check vooraf de vaartijden van de veerpont bij Nijhuizum. LET OP: Je gaat met de fiets onder het spoor door (via de trap) bij Oudega (SWF). Dit is niet geschikt voor driewielers, duofietsen of fietsaanhangers.

ROUTE 1 / TUSKEN LYTSE MARREN EN GRUTTE STĒDEN

1 / SANDFIRDEN

In 1825 sloeg het noodlot toe. Storm en springtij joegen over de landerijen. Tweederde van het Fryske lân kwam onder water te staan. Hier in Sandfirden bracht de kerk beschutting omdat-ie net iets hoger lag. Mens en dier vluchtten ernaartoe. Dagenlang schuilden ze er samen. Nu een trouwlocatie waar iedereen ja tegen zegt.

➔ Sanfurd 2

2 / IDZEGA

Skries is het Friese woord voor grutto en krite betekent omgeving. Dus driemaal raden wat Skriezekrite betekent. Het is een prachtig veenweidegebied van ongeveer 1.800 hectare. In het voorjaar broeden er zo'n 350 gruttopen, maar je ziet er ook Kieviten en andere weidevogels. Geniet van de buitelandse vogels en de geluiden van de lente. Hier kan het gelukkig nog.

➔ Klokhúsyk

3 / NIJHUIZUM

Het kleinste kerkje van Friesland. Het staat hier in Nijhuizum. In weer en wind. Gebouwd in 1721 op de resten van een oudere kerk. Die was ooit gewijd aan Sint Nicolaas. Eenvoudig

interieur met authentieke banken. Geen elektriciteit. Geen verwarming. Geen stromend water. Maar wel puur en intiem. Eigenlijk helemaal goed.

➔ Nummer 7

5 / HIESLUM

Mei 1945. De nadagen van de Tweede Wereldoorlog. Een Britse Lancaster-bommenwerper vliegt door het Friese luchtruim op weg om de Skodafabriek in Pilsen te bombarderen. Hij wordt beschoten door een Duitse nachtjager. Het toestel explodeert. De brokstukken komen neer in Hieslum. Alle zeven bemanningsleden komen om. Een monument herinnert aan hen.

➔ Sierdsmaweg 6

6 / DEEGUM

Elke dag opnieuw - al 400 jaar lang - wordt het uurwerk van de Sint Joriskerk opgewonden. De kerk had ook een prachtige oude poort. Maar wie die wil zien moet even omfietsen naar Leeuwarden. Want daar ligt-ie opgeslagen. In het Fries Museum. In de kerk hangt nog wel een foto van de poort. Als je wil kan je overnachten in de toren.

➔ Buren 16

7 / TJERKWERD

Dag en nacht staan ze roerloos naast de vaart: de silhouetten van een schaatser en veertien toeschouwers. Het is het stalen kunstwerk Fyftjin en Fierder van Pieter Jan Stallen. Het verwijst naar de vijftien verreden Elfstedentochten. Het symboliseert het verleden en het grote verlangen naar een toekomstige editie. Het staat precies halverwege de route van de legendarische tocht.

➔ Waltaweg

8 / BOLSWARD

Fiets een rondje door Bolsward en je ziet dat het barst van de monumentale gebouwen. Maar het mooiste is misschien wel het stadhuis uit 1615. Dat is echt het pronkstuk van de stad. Je vindt er een museum in: 'De Tiid'. Ontdek daar de verhalen over twee beroemde Bolswarders: schrijver-dichter Gysbert Japicx en pater-verzetsheld-martelaar-en-mysticus Titus Brandsma.

➔ Jongemastraat 2

4 / PARREGA

Roel Bosma
Trekweg 62

"De jeu-de-boulesbaan is echt een verrijking voor het dorp. Wat we hoopten, zien we elke week voor onze ogen gebeuren. Vanaf de eerste dag dat de baan er ligt, is-ie volop in gebruik. We hadden al vrij lang plannen voor de baan, dus we hebben uitgezocht wat de kosten zouden zijn. Dat was even behoorlijk schrikken. Maar ja, je hebt ook te maken met een ondergrond die verhard moet worden. Dat soort dingen. Gelukkig hebben we een bijdrage van het Ondernemersfonds gekregen en konden we 'm realiseren. Als je ziet hoeveel lol de mensen ervan hebben, dat is prachtig. Vooral de ouderen uit het dorp maken er gebruik van. Als je af en toe hoort hoe fanatiek het eraan toegaat dan lijken het net weer kinderen. Het is trouwens ook een vrolijk geluid, dat ketsen van die ijzeren ballen. Al met al met stip de meest geliefde ontmoetingsplek van het dorp."

lees verder ➔

10

11

12

13

14

17

ROUTE 1 / TUSKEN LYTSE MARREN EN GRUTTE STĒDEN

9/ NIJLAND

Een ovaal kerkhof met een gracht eromheen. Midden daarop staat de oude Sint Nicolaaskerk. Gebouwd in de zestiende eeuw. Met stenen van een nog oudere kerk. Het verhaal gaat dat twee ossen de plek bepaalden waar de kerk moest komen. Binnen staat een origineel Willem van Gruisen-orgel. Pelgrims kunnen hier soms blijven overnachten.

➔ **Tsjerkegreft 2**

10/ TJALHUIZUM

In Tjalhuizum staat De Hoanne. Een oorlogsmonument dat geen voorbijganger kan ontgaan. Maar dat is ook de bedoeling van de ruim tien meter hoge zuil. Bovenop pronkt een bronzen haan in gevechtshouding. Symbool van onverzettelijkheid. Geplaatst ter nagedachtenis aan de burgerslachtoffers die tijdens de bezettingsjaren door oorlogshandelingen om het leven kwamen.

➔ **Monumentwei 8**

11/ FOLSGARE

Hier vind je een ideaal bankje om even uit te rusten. In de nieuw

aangelegde ecologische volkstuin. Je kunt er onbespoten groenten kopen voor thuis. Laat je fiets even staan en maak een wandeling door het eveneens nieuwe landschapspark Folsgeare-Sneek. Verwonder je daar bij de zwaluwwand over de in- en uitvliegende oeverzwaluwen. Het infobord is mogelijk gemaakt door het Ondernemersfonds, net als de historische bordjes die in het dorp te vinden zijn.

➔ **Folsgeasterleane 15**

12/ OOSTHEM

Stap af bij kerkje 't Anker voor een mooi uitzicht op Oosthem. Loop 'De Draei' op, de voetbrug over de Wimerts. Vanaf de brug heb je naar beide kanten prachtig zicht op het water en een deel van Oosthem. Aan de overkant begint het Swalkerspaed, het oude kerkpad dwars door de weilanden naar de Pykesyl.

➔ **Nessenwei naar Hernepaed**

13/ IJLST

Weet je wat een overkluising is? Dat is een brug die zo breed is dat je 'm nauwelijks meer als brug herkent. Bij de Galama- en de Eegracht vind je zo'n overkluising. Daarop staat het beeld It Dryltser Kypmantsje. Het koopmannetje van IJlst. Dat

Kypmantsje is ook plaatselijke delicatessie. Een koekje van een speciaal pepernotendeeg. Zeker even proeven.

Galama- en Eegracht

14/ JUTRIJP

Midden in het Friese merengebied ligt Jachthaven Jutrijp. Een plek waar veel bootjes aanleggen. Ze blijven altijd langer dan ze hadden gepland. Als je er gaat kijken, snap je waarom. Vanaf hier vaar je zo naar de Zwarte en Witte Brekken en het Sneekermeer. Rust en ruimte. Daar kom je voor terug.

➔ **Binnenpaad 22**

16/ WOLSUM

Als je tijd hebt ga dan even kijken op het kerkhof. Daar vind je het graf van Hantje Zijlstra. Veehandelaar en slager. En verzetsman. Op 16 januari 1945 werd hij neergeschoten. Vlakbij zijn boerderij bij Vijfhuus. Hij hielp onderduikers en bracht vlees naar mensen die het nodig hadden. Zo'n man. Neem gerust even je pet af.

➔ **Wolsumerwei 11**

lees verder ➔

Wytske Heida - Folsgeare

"Niet te geloven wat zo'n ecologische volkstuin met je doet: je stapt er binnen en het is meteen op-de-plaats-rust. Instant ontspanning. Zeker als je op het bankje gaat zitten en gewoon een beetje om je heen kijkt. Zo heerlijk, die natuur. Bovendien levert het ook nog de lekkerste groenten op. Onbespoten uiteraard. Zomaar voor iedereen te koop. Als je jezelf helemaal een plezier wil doen, maak je ook nog even een wandeling door het nieuwe landschapspark. In de zomer is de zwaluwwand aan de waterkant bij Strûpenkeal een en al bedrijvigheid. Al die in- en uitvliegende zwaluwen. Daar blijf je naar kijken. De wand wordt gelukkig goed onderhouden door de vogelwacht. Daardoor blijven de zwaluwen elk jaar terugkomen. Vorig jaar broedden er maar liefst 34 paren. Prachtig dat we dit gebied met steun van het Ondernemersfonds zo hebben kunnen ontwikkelen. Als dorp zijn we er superblij mee."

ROUTE 1 / TUSKEN LYTSE MARREN EN GRUTTE STĒDEN

18

19

20

17/ WESTHEM

Tijd voor thee? Las een tussenstop in bij Theetuin Westhem. Niet te missen aan de weg tussen Blauwhuis en Westhem. De weg is een oude zeedijk die loopt van Tjerkwerd tot aan Sneek. Hij kronkelt nog net zoals vroeger. De theetuin (koffie mag ook hoor) is open bij mooi weer. Als-ie open is wappert de Friese vlag.

➔ Kat 12

18/ BLAUWHUIS

Stop even bij café de Freonskip. Het roemruchte Blauwhuister café in het centrum van het dorp. Met de 'Gerben Rypma-keamer'. Rypma (1878-1963) was dichter, schilder

en boerenarbeider. Bekend van zijn typisch Friese landschappen en zijn dieren. Hij was verzot op koeien. Vaak zijn er ook nog andere tentoonstellingen. Mede mogelijk gemaakt door het Ondernemersfonds.

➔ Vitusdyk 15

19/ GREONTERP

Bij Doarpswei 20 zie je een klein klinkerpaadje. Daar moet je in. Dan kom je bij de Klokkenstoel. Links, op nummer 16 is 'Huize het Gras'. Daar woonde schrijver Gerard Reve van 1964 tot 1971. Samen met zijn partners Woelrat en Teigetje. Hier beleefde hij de tijd in zijn leven 'dat hij bijna gelukkig was'.

➔ Doarpswei 16

20/ DUDEGA

Hier staat-ie langs het Brekkenpaad: Doris Mooltsje. Vernoemd naar Doris Hoekstra, de laatste molenaar. Het is de oudste spinnenkop van Fryslân. Als je er voor staat snap je meteen waarom dit soort molens zo genoemd wordt. Hij maalt al water uit de polder sinds 1790. Raakte in verval, maar dorpsbewoners bouwden 'm weer op. Draait nu weer in volle glorie. Schrijver Tjitte Piebenga dichtte over de omgeving van de Brekken: 'Wêr is het lân sa wiid. Wêr is de himel sa heech. Wêr is de kime sa fier'. 'Waar is het land zo wijd. Waar is de hemel zo hoog. Waar is de horizon zo ver.' Hier dus.

➔ Brekkenpaad

15/ ABBEGA

Niels van der Zande
bij brug Abbegaaster-ketting

"Samen met de buurschappen Abbegaaster-ketting, Pikesyl, Hissedyk en de Rige vormen we een hechte gemeenschap. Het is een rustige streek hier. Altijd zo geweest. Ook in de oorlogsjaren. Toen kwam die landelijke rust heel goed uit. De beste, nou ja, de minst slechte omstandigheden voor onderduikers. We hadden er zo'n tweehonderd hier. Moet je nagaan, dat was meer dan het aantal oorspronkelijke bewoners. Dus die landelijke rust was redelijke schijn, iedereen hield zich natuurlijk gedeisd. Het tekent wel de mensen die hier woonden. Niet veel woorden, maar wel moedig en gastvrij. Bedenk 'ns wat er op het spel stond en hoe je constant op je hoede moest zijn. Ik vind dat we bij die opofferingsgezindheid en die saamhorigheid van toen, dat we daar in deze tijd best 'ns wat vaker bij stil mogen staan. Daarom ben ik er zo trots op dat we nu, mede door het Ondernemersfonds, een monument hebben waarbij dat kan."

AFSTAND

65 kilometer

ONLINE ROUTE

Scan de QR-code voor een online kaart met knooppunten en de GPX coördinaten.

LEGENDA

- Aanrader
- Treinstation
- Veerpont
- Vogelkijkhut/ uitkijktoren

ROUTE 2 / IK HÂLD VAN DE ISELMAR

Iselmar, Iselmar... Vanaf Bolsward zak je via Workum af naar Eilfstedestadje Hindeloopen om daar te beginnen aan je tocht omhoog langs het IJsselmeer. Zo zul je in de meeste gevallen de wind in de rug hebben als je lachend door mooie dorpjes trapt waar de *tiid wól skoft hâld*. Op naar costa del Makkum waar de terrasjes lonken.

ROUTE VIA KNOOPPUNTEN

START: Badweg Bolsward → 6 → 5 → 1 → Exmorra > 87 → 3 Allingawier → RECHTDOOR, LINKS naar Meerweg en terug → 3 → 7 → 2 → 4 Workum → 17 → 22 → 20 → 21 → 19 → 96 → Hindeloopen → Rondje door de stad en terug → 96 → 19 → 20 → 22 → 1 Ferwoude → Gaast → Piaam → 56 → RECHTS naar Idsegahuizum en terug → 56 → Makkum → RECHTS naar Vallaat en terug → 70 → 52 → Cornwerd → 55 → Wons → Schraard → RECHTS naar Dorpsstraat en terug → 24 → Longerhouw en terug → 4 → 1 → 5 → 6 → FINISH: Badweg Bolsward

ROUTE 2 / IK HÂLD VAN DE ISELMAR

1 / BOLSWARD

De welvaart van de zuivelhandel in de 17^e eeuw zie je goed terug in de huizen rond de stadsgrachten uit die tijd. Voorname grachtenpanden met gevels in barok, rococo en neoclassicistische stijlen vind je aan de Appelmarkt en de Marktstraat. Aan de langste gracht met de naam De Dijk zie je prachtige lijstgevels en fraai versierde trapgevels. Maak in de zomer eens een rondvaart door de historische grachten.

➔ Aanlegsteiger Wipstraat 1

3 / ALLINGAWIER

In de Middeleeuwen lag het dorp tussen de Warkumermar en de Makkumermar. De meren waren verbonden door een vaart. Op een bolwerk aan die vaart woonde rond 1450 ene Jackle Feddes. Hij kon je de vaart overzetten. Vandaar de naam Jackle's Set. Het bolwerk ligt er nog. De vaart is drooggelegd. De meren ook. Dat betekende einde visserij.

➔ Meerweg 5

4 / WORKUM

In de tijd van de Beeldenstorm werd er nog druk aan de Sint Gertrudiskerk gebouwd. Het zou een katholieke kerk worden. Maar de hervormden namen het over. Alle heiligenbeelden

belandden op een puinhoop. Ook een Sint Petrus-beeldje uit de pastorie. Die pastorie zelf werd ook afgebroken. Aan de andere kant van de Merk bouwden ze later voor de dominee een nieuwe pastorie. Toen die klaar was, wat hing daar op een morgen aan de muur? Het Sint Petrus-beeldje! Hoe kon dat nou? Weg ermee. De volgende dag? Weer aan de muur. Nu hangt het er nog. Aan de muur van restaurant Folkerts.

➔ Merk 5

5 / HINDELOOPEN

Wat heeft James Bond met Hindeloopen te maken? Wel, de scene uit de film Goldfinger waarbij Bond een duikpak uittrekt om een smoking te onthullen, is geïnspireerd op de actie van Engelandvaarder Peter Tazelaar. Hij landde in 1941 op het strand bij Scheveningen. Later werd hij adjudant van Koningin Wilhelmina. Zijn laatste jaren bracht hij door in Hindeloopen aan de Schoolstraat 1. Een beeldje van hem en zijn hond staat voor het museum.

➔ Kerkstraat, bij Museum Hindeloopen

6 / FERWOUDE

In Friesland begon men al vroeg met het droogleggen van meren en natte gebieden. De reden? Land winnen voor

landbouw en het beter beheersbaar maken van water. Ook rond Ferwoude. In 1644 startte de drooglegging van het Fallingabuurstermeer en het Aaltjemeer. Later volgde het Louwsmeer. Zo veranderde open water in polders, sloten en dijken.

➔ Aaltjemeerweg

7 / GAAST

Tussenstop Gaast. Voor fietsers, wandelaars en alle anderen die zin hebben in iets lekkers. Elke zaterdag tijdens de zomervakantie (behalve de tweede zaterdag van juli) is dorpsshuis De Fûke geopend voor koffie, thee, taart en een lichte lunch. Wat er op het menu staat? Laat je gewoon verrassen in het gezellige walvisdorp.

➔ Buren 27

8 / PIAAM

Als je het dorp doortijst kom je bij Nynke's Pleats. Een prachtige boerderij uit 1667. Daarnaast vind je Punt Piaam waar je gratis koffie en thee kunt krijgen en je fiets opladen. Op informatieborden lees je alles over het landschap, de terp, de Afsluitdijk, de 17^e-eeuwse eendenkooien en over de laatste boerin: Nynke Postma.

➔ Buren 25

lees verder ➔

2 / EXMORRA

Alwin Overwater

Dorpsstraat 43

"De Leugenbank ligt in het centrum van ons dorp. Precies op de plek waar-ie hoort. Van oudsher was zo'n bank immers het middelpunt van de dorpsgemeenschap. Ver voor de tijd dat WhatsApp en andere sociale media hun intrede deden, kwamen de mensen hier bij elkaar om nieuwtjes uit te wisselen. Gezellig onder het afdak een praatje maken. Een beetje zoals nu bij de koffieautomaat op het werk. Natuurlijk werden die verhalen soms aangedikt, het blijven tenslotte mensen. Een tikkeltje overdrijving hoort erbij. Vandaar die naam. Met onze club, Beleef Exmorra, zijn we grote voorstanders van die verbinding. Maar wel met een beetje losheid graag. Kom langs als je zin hebt, maar niets hoeft. Daarom zijn we ook zo blij met de picknicktafels die we er nu bij konden zetten met hulp van het Ondernemersfonds. Is het nog gezelliger. Dus schuif aan, ook als je zomaar even langs komt fietsen. Wolkom."

ROUTE 2 / IK HÂLD VAN DE ISELMAR

9 / ISEGAHUIZUM

Officieel heet het Idsegahuizum maar het wordt altijd Skuzum genoemd. Vroeger kon je het dorp alleen bereiken via de zeedijk, maar sinds de Makkumermeer is ingepolderd is er ook een weg vanuit Allingawier. De kerk is in de afgelopen decennia grondig gerestaureerd. Podium Skuzum organiseert er nu geregeld concerten en andere evenementen.

➔ Boppesteach 3

10 / MAKKUM

Wil je de mooiste gevel van Makkum zien? Fiets dan even naar Vallaat 22. Daar staat het Kingmahuis. De getrapte halsgevel met beeldhouwde versieringen is de 'Friese variant' van de Lodewijk de Veertiende stijl. Je weet wel de Franse Zonnekoning. Ga daarna even bij de sluis zitten. Kijken naar al die bootjes die in- en uitvaren.

➔ Vallaat 22

11 / CORNWERD

De Bonifatiuskerk stamt uit de 13^e eeuw. In 1898 is de zadeldaktoeren

vervangen door de huidige spits. Die gold als baken voor de scheepvaart op de Zuiderzee. Obe Postma, de beroemde dichter, is hier geboren en getogen. Hij genoot van de natuur en de Friese weidsheid. Elke zonsopkomst is hier een feestje. Trouwens, elke zonsondergang ook.

➔ Dorpsweg 5

12 / WONS

Midden in het dorp stond een middeleeuwse kerk. In 1728 kwam daar een (acht)hoekige kerk voor in de plaats. Als je 'm ziet snap je meteen waarom die de Theebus genoemd wordt. Kijk ook even omhoog. Zie je wat er op het koepeltje staat? Geen haan, maar een hert. Staat ook in het dorpswapen.

➔ Salverdastraat 4

13 / SCHRAARD

Een paar jaar geleden door Elseviers Weekblad uitgeroepen tot mooiste dorp van Fryslân. Fiets een rondje door het dorp, kijk bij de Vrijterp (de open plek in het midden), bij het haventje,

bij de kerk, en je snapt waarom. In die kerk vond trouwens rond 1414 een wonder plaats. Toen de koster op een morgen de kerk in kwam, vond hij op het altaar een hostie waar bloed uit vloeide. Het voorval werd tot in Rome bekend. Tot twee keer toe werd het wonder met pauselijke bullen bekrachtigd en de kerk werd uitgeroepen tot bedevaartsoord. Dus je bent niet de eerste bezoeker.

➔ Schoolstraat 3

14 / LONGERHOEW

Vroeger had je de Marneslenk, een zeearm die tot diep in Fryslân liep. Op de zuidwestelijke oever daarvan is Longerhouw ontstaan. In de 13^e eeuw heette het Langherahof. Het lag vrij geïsoleerd en is altijd klein gebleven. Bezoek vooral het knusse haventje. Ga lekker zitten op het bankje en laat de tijd in alle rust aan je voorbijglijden.

➔ Buren 9

AFSTAND

97 kilometer

ONLINE ROUTE

Scan de QR-code voor een online kaart met knooppunten en de GPX coördinaten.

ROUTE 3 / RÛNOM DE GRUTTE MAR

Deze fietsroute is voor *truchsetters*, wielrenners en mensen die er twee daagjes voor uit trekken. Laat je leiden rondom de Hegemer Mar, de Fluezen en de Morra en passeer onderweg levendige watersportdorpen als Gaastmeer, Heeg, Woudsend, Warns, Koudum en Elfstedenstad Stavoren. Ook dat is Súdwest-Fryslân!

ROUTE VIA KNOOPPUNTEN

START: **P** Station Stavoren → **98** → **60** → **84** Molkwerum → **99** → **12** → **94** Koudum → **95** → RECHTS: naar kerk en terug → **23** It Heidenskip → VEERPONT > Gaastmeer > RECHTS: naar Palingklipper en terug → **34** → Heeg → RECHTS naar strand en terug → **35** → **36** → **54** Hommerts → RECHTS naar klokkestoel Smallebrugge en terug → LINKS naar gedenksteen De Welle en terug → **41** → **40** Woudsend → RECHTS naar klokkenstoel Yndyk en terug → Ypekolsgea → **39** → **37** → **36** → **71** → **80** → **9** → RECHTDOOR naar Hemelum → RECHTS en LINKS langs Kloostertuin → **8** → **2** Warns → **3** → **4** → LINKS naar het Rode klif en terug → **4** → **64** Stavoren → FINISH: **P** Station Stavoren

LET OP: check vooraf de vaartijden van de veerpont Gaastmeer.

1/ STAVOREN

Amsterdam vierde laatst dat het 750 jaar bestond. Daar lachen ze om in Stavoren. Starum is de oudste stad van Nederland met middeleeuwse stadsrechten. Sinds 1060. Na tijden van bloei volgden eeuwen van verval. Maar in 1886 krabbelde de stad weer op. Spoorlijn en veerdienst naar Enkhuizen brachten nieuwe bedrijvigheid. Moet je voorstellen hoe dat ging: In het Pontgat lag de pont met rails. Goederenwagens die uit Leeuwarden kwamen werden er gewoon opgereden. In Enkhuizen werden ze er door een locomotief weer afgetrokken en vervolgden ze hun reis. Door de Afsluitdijk verdween de goederendienst. Nu kun je het veer nog over met de fiets. Ook leuk, maar minder spectaculair.

➔ Spoorhaven

2/ MOLKWERUM

Molkwar is wereldberoemd in Friesland om zijn koek: de Molkwarder Koeke. Die is ook tige goed! Ga naar museum 'Het Bakkerswinkeltje' en neem de proef op

de som. Eén hap en je bent verkocht. Het museum is trouwens gevestigd in een bakkerspand uit eind 18e eeuw. Het winkeltje zelf dateert uit 1916.

➔ Hellingstrjitte 3

3/ KOUDUM

Januari 1877. Een zware storm buldert over de Fluessen. De wind giert om beurtschip Willem III. Het schip is niet meer te besturen. Het loopt aan de grond. Veertien mensen laten het leven. Vandaar het monument met de veertien patrijspoorten. Op een mooie dag bijna onvoorstelbaar dat het hier zo kan spoken.

➔ Onderweg 3

4/ IT HEIDENSKIP

Het bakstenen kerkje. Protestants. De vader van cabaretier Freek de Jonge was hier een tijdje predikant. Later maakte Freek het gedicht 'De stem van vader'. Het eerste couplet gaat zo: "Zondagmiddag negentienvijftig. Met mijn vader naar de kerk. Voor mij is het een wekelijks uitje. Voor

hem is het zijn dagelijks werk. Het kerkje staat in Brandeburen. Heidenskip noemen de Friezen het. De garagehouder komt ons halen. In zijn zwarte Chevrolet." Het derde couplet: "Jongetje op zondagmiddag. Dat niets begrijpt maar alles hoort. Verliefd is op de stem van vader. Die rustig voorleest uit Gods woord. In de verte loeien koeien. Een eendejager lost een schot. Maar niets verstoort de stem van vader. Die voorleest uit het woord van God."

➔ Brânburren 18

5/ GAASTMEER

Zie 'm liggen aan de kade: palingklipper "Voorwaarts". Varend overblijfsel van de legendarische palinghandel vanuit Gaastmeer en Heeg. Gebouwd in 1907. Het bijzondere is dat het middenstuk in rechtstreekse verbinding staat met het buitenwater. Een varende bun. Daardoor kon gevangen paling levend vervoerd worden naar London. Aldaar werd de vis uitgevent: Fresh éééé!

➔ Kade aan de Jan Jelles Hofstrjitte

6/ HEEG Dick Schrama Pharshoeke 101

"Tuurlijk, we hadden onze verwachtingen – je bent immers tijden met zo'n project bezig – maar dat het zo'n succes zou worden hadden we niet durven dromen. De teller staat inmiddels op 1.000.000. Zoveel kinderen gleden onze waterglijbaan al af. Toen het idee jaren geleden geboren werd, konden we het niet meer uit ons hoofd zetten. We dachten het is natuurlijk leuk voor de kinderen uit het dorp, maar het is veel meer dan dat. Je maakt het strand en daarmee het dorp ook aantrekkelijker voor bezoekers. In 2020 konden we onze droom waarmaken met hulp van het Ondernemersfonds. En het klopt: het is een topattractie en daardoor een trekpleister. Mensen blijven langer, nemen een verhaal mee naar huis en komen weer terug. Precies zoals de bedoeling was. Het laat zien hoe een relatief eenvoudig initiatief een groot effect kan hebben op de uitstraling en beleving van je dorp."

7/ HOMETTS

In de 13^e eeuw heette het dorp Humerke. In de 14^e Hummertze. In de 15^e Hommerts. In 16^e Hommerck. En nu heet het weer Hommerts. Hoe

dan ook, of het nu 'hum' of 'hom' is, het komt waarschijnlijk van Huga. Het land van Huga dus. Een oude encyclopedie vermeldt: 'Oorspronkelijk waterstreekdorp langs de Var, sedert

1844 ook wegdorp langs de weg Sneek-Lemmer.' En dat is het nog steeds. Stop even bij de Johannes de Doperkerk. Als je goed kijkt zie je dat de toren vier geledingen heeft. Als je nog beter kijkt zie je ook dat de torenspits ingesnoerd is.

➔ Jeltewei 3

8/ SMALLEBRUGGE

De klokkenstoel. De huidige constructie is in 1963 helemaal vernieuwd. Maar de klok die erin hangt is oud. Stokoud. Of klok-oud in dit geval. Hij stamt uit 1617. Hoor je 'm al beieren? Ergens in de loop der tijd is zijn 'kroon' afgebroken, maar die is in 2005 gereconstrueerd. Op het kerkhof is het familiegraf van de Buma's te vinden.

➔ Nummer 2

9/ KOUFURDERRIGE

Gedenkstee de Welle. Een monument dat stilstaat bij de geschiedenis van de brug en het ontstaan van Koufurderrige. Je kunt er ook de

lees verder ➔

11

12

13

14

'De ballade fan de Wellebrêge' op lezen van Douwe Tamminga. Een Fries gedicht dat een in memoriam is voor Jacob Nagelhout, die hier tijdens de Tweede Wereldoorlog sneuvelde.

➔ Nummer 43

10/ WOUSEND

Molen 'Het Lam'. Op en top originele korenmolen uit de 18^e eeuw. Tot op de dag van vandaag wordt er biologisch graan uit de streek gemalen. Het meel wordt verkocht aan bakkerijen, horeca en groothandel. De molen is op zaterdag te bezichtigen en gewoon als de deur openstaat. Verwonder je over de techniek van eeuwen terug die nog steeds werkt.

➔ Molenstrijtte 4

11/ INDIJK

Hier stond eeuwenlang een kerk die gewijd was aan Sint Nicolaas. Maar het verval sloeg toe. In 1720 restte alleen nog een ruïne. En een klokkenstoel. Die werd steeds weer

vervangen. De laatste keer in 1978. De 13e-eeuwse klok overleefde trouwens wel de tand des tijds. Hij werd geroofd in de Tweede Wereldoorlog, maar gelukkig weer teruggevonden.

➔ Nummer 7

12/ YPEKOLSGEA

Ook hier een klokkenstoel. Ditmaal een dubbele. Van de grond af vernieuwd in 1956. Onder het helmdak (onthoud dat mooie woord) hangen nog twee historische klokken. Beide uit 1664. Voor die tijd klonk hier de klok van de oude parochiekerk die gewijd was aan Sint Odulphus. Die stond hier al sinds 1132.

➔ Nummer 14

13/ HEMELUM

Midden in Hemelum ligt de Kloostertuin. Een mienskipstún van en voor het dorp. Bewoners legden hem samen aan op een oud stukje groen. Omdat de tuin omsloten is door tuinen van omwonenden voelt het er vanzelf rustig. Er zijn zitplekken, kruiden en

eeetbare planten. Iedereen welkom. Vlak daarbij ligt het Russisch Orthodox klooster van Sint Nicolaas. Ook rustig.

➔ Ingang bij Yde B. Yntemastrjitte 11

14/ WARNS

Eeuwenlang beukte de Zuiderzee in op het Gaasterland. Zo ontstonden de kliffen. Het Rode Klif dankt zijn naam aan de rode kleur van het ijzerrijke keileem. Nu heerst er diepe rust. Ooit was dat wel anders. Op 26 september 1345 vond hier de Slag bij Warns plaats tussen Friezen en Hollanders. Boven op het klif ligt een monument van zwerfstenen dat aan die dag herinnert. 'Leaver dea as slaef' – liever dood dan slaaf – staat op de bovenste steen te lezen. Dat zegt alles. De Hollanders werden aangevallen door de plaatselijke bevolking en sloegen op de vlucht. Met hun zware harnassen ploegden ze door het moerassige gebied. Daar werden ze verslagen. Zo konden de Friezen nog 150 jaar hun zelfstandigheid bewaren.

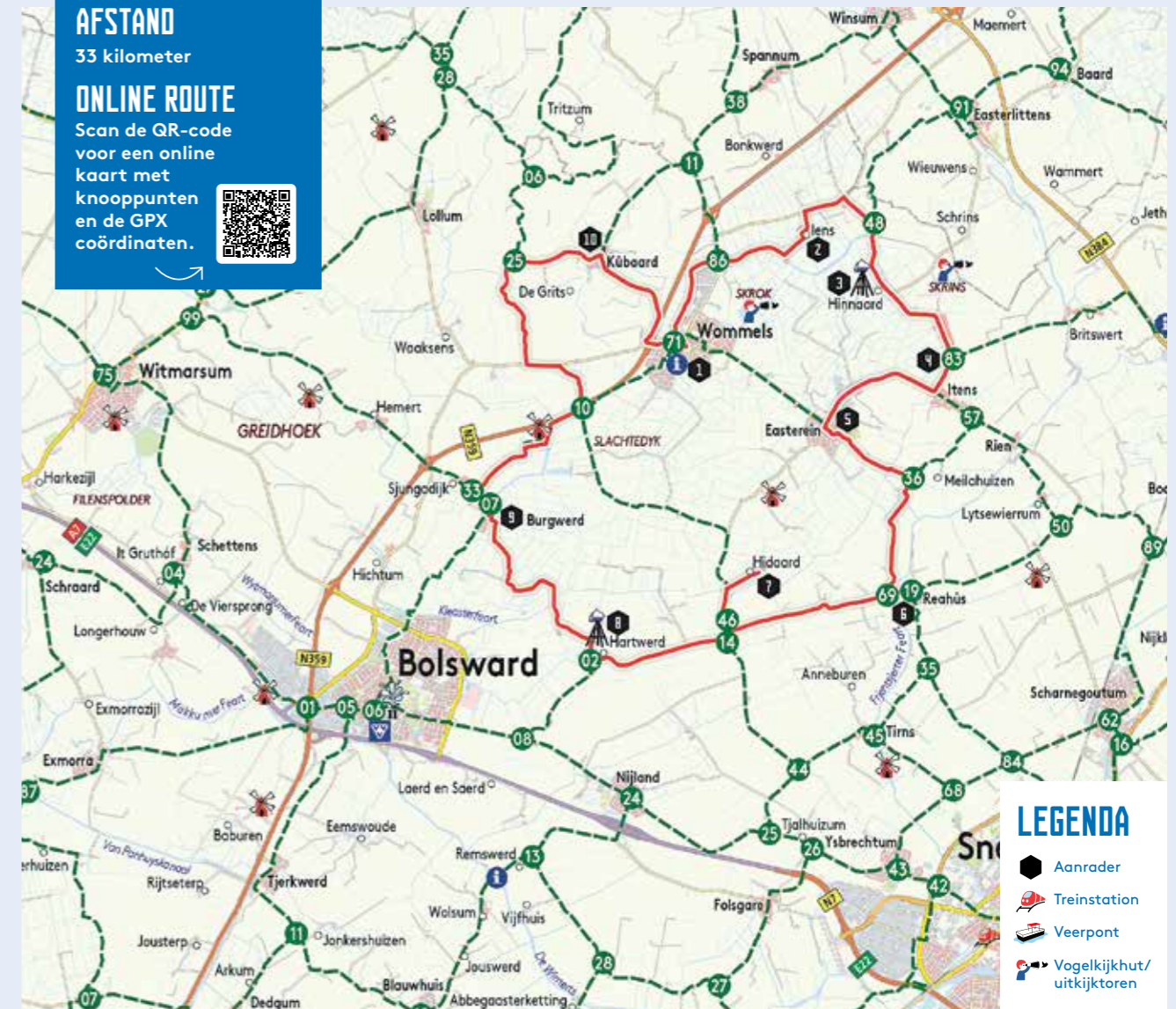
➔ Skarl 15-17

AFSTAND

33 kilometer

ONLINE ROUTE

Scan de QR-code voor een online kaart met knooppunten en de GPX coördinaten.

ROUTE 4 / IN MIDDELI OP 'E KLAAI

Onaangetast en Fries, dat zijn de *doarpkes yn de Greidhoeke*. Geniet een middag van fietsen over stokoude slingerende dijkjes als de Slachtedyk en over mooie paadjes langs het water van de Boalsserter Feart en Eastereiner Feart. Laat je hart veroveren door de terpdorpjes op de klei met hun monumentale kerken en klokkenstoelen.

ROUTE VIA KNOOPPUNTEN

START: **P** Keatsebaen Wommels → **71** → **86** → lens → **48** → Hinnaard → **83** → Itens → RECHTS: Easterein → LINKS: **36** → **69** → LINKS: **19** Reahûs en terug → **46** → RECHTS: Hidaard en terug → **14** → **2** Hartwerd → **7** Burgwerd → **33** → **10** → **25** → RECHTS: Kûbaard → RECHTS: Wommels → **71** → FINISH: **P** Keatsebaen Wommels

ROUTE 4 / IN MIDDEI OP 'E KLAAI

1/ WOMMELS

Wommels was ooit een levendig centrum voor de kaashandel. Het lag strategisch aan de trekvaart, de toenmalige snelweg. Het kaaspakhuis uit 1905 lag tot de nok toe gevuld met kaas. Nu is het een museum: It Tsiispakhûs. Het vertelt het verhaal van koeien, melk en vakmanschap. Je ontdekt op welke manieren boeren werkten en hoe dat door de omstandigheden veranderde. Een aanrader.

➔ Ald Hiem 2

2/ IENS

De kerk op de terp stamt uit de 13^e eeuw. De toren diende ooit als verdedigingstoren. Binnen in de kerk vind je een oude altaarsteen en de grafsteen van Bocco van Burmania. Op het dak staat een opvallende gouden ster. De kerk ligt op het Fryske Tsjerkepaad en is in de zomer open.

➔ Van Burmaniawei 3

3/ HINNAARD

Een oud kerkhof. Omringd door iepen en iepenhaag. De stilte wordt hier niet verstoord. Alleen de wind ritselt door het bladerdak. Hier stond een oude kerk. Die is gesloopt in

HINNAARD

de 19^e eeuw. Met een deel van gele moppen die restten is een vierkante voet gemetseld waarop het huidige klokhuis staat. De klok daarin is uit de 13^e eeuw.

➔ Sassingawei 3

4/ ITENS

Ten noorden van het dorp staat een opvallende Amerikaanse windmotor uit de jaren dertig. Het type komt uit ehh... Amerika maar deze is gewoon gebouwd in Balk. De molen pompt water uit de polder. Bij harde wind draait hij zichzelf uit de wind. Geen molenaar meer nodig dus. Slim bedacht.

➔ Ten noorden van het dorp langs de Oosterwierumer Oudvaart

5/ EASTEREIN

Weet je wat een sacristie is? Dat is een ruimte in een kerk waar ze voorwerpen bewaren die in een dienst gebruikt worden en waar de dominee zich kan omkleden. Een opslag- en kleedkamer ineen dus. De oudste sacristie van Friesland vind je in de kerk van Easterein. Stap er gerust binnen om de bijzondere sfeer te ervaren.

➔ Tsjerkebuorren 2

6/ REAHÛS

Reahûs is katholiek. Vroeger was heel Fryslân katholiek. Maar na de beeldenstorm in 1566 veranderde dat. Vanaf die tijd kwamen katholieken in het geheim samen in schuilkerken. Dat zijn verborgen kerken in een huis of boerderij. Op plekken zoals Bongastate en de Pölle. Later, toen het weer kon, werd de Sint Martinuskerk gebouwd. Overdag is hij open.

➔ Slypsterwei 3

7/ HIDAARD

Hidaard ligt hoog op een terp in het open landschap. Daar staat ook de Thomaskerk, vernoemd naar de laatste abt van klooster Bloemkamp. Langs het dorp stroomt de Kloostervaart. Via die vaart reisden monniken en handelaren vroeger door het gebied. De Slachtedyk vormt nog altijd de toegang tot het dorp. Hidaard, één en al historie dus.

➔ Hidaard 1

8/ HARTWERD

Hoe zit het nou met die klokkenstoelen? Heel simpel, een klokkenstoel werd gebouwd als een dorp geen geld had voor een complete kerktoeren. Logisch dat je ze vooral in kleine dorpen ziet. Ook in Hartwerd. De klok riep vroeger iedereen bijeen voor nieuws, werk of afscheid. De Galm, het Hartwerder klokkenluidersgilde, houdt de traditie in ere.

➔ Kerkbuurt 1

9/ BURGWERD

Even je tocht onderbreken voor een kopje thee? Ga naar de theetuin van Marijke Strikwerda. Aan de Doniaweg, midden in het dorp. 'Theetúntsje Selfhelp'. De naam zegt het al. Je zet zelf je thee of koffie. Verser kan niet. Ondertussen geniet je van het uitzicht. In de houten kast vind je eieren en schapenkaas. Ook lekker.

➔ Doniaweg 5

10/ KÛBAARD

Kûbaard heeft een onverwachte literaire geschiedenis. Hier werd de schrijfster Petronella Moens geboren. Ze verloor als kind haar zicht. Maar later was ze wel in staat om honderden gedichten, verhalen en politieke teksten te schrijven. Haar liederen worden bij tijd en wijle nog gezongen. En er is een straat naar haar vernoemd.

➔ Tsjerkebuorren 5

AFSTAND

70 kilometer

ONLINE ROUTE

Scan de QR-code voor een online kaart met knooppunten en de GPX coördinaten.

ROUTE 5 / GOUDEN LÂN

Ontdek het hooggelegen *gouden lân* ten noordwesten van Bolsward. Rond de Marneslenk, een vroegere zeearm van de Zuiderzee, wachten oude dorpjes als Pingjum, Arum en Kimswerd al duizend jaar geduldig op je komst. Je fietst langs bovendien iconen als de Afsluitdijk, de Waddenzee, de Pingjumer Gulden Halsband en Hanzestad Bolsward.

ROUTE VIA KNOOPPUNTEN

START: **P** Zurich A7 → **31** → **59** Zurich → **85** → **14** → **64** Kimswerd → **30** Arum → **27** → RECHTDOOR naar Lollum → In het dorp LINKS: naar molen Meerswal en terug → Waaksens → Bij de Bieren RECHTS naar de N359 → Onder de weg door RECHTS naar Hichtum → Bij rotonde RECHTDOOR → Tweede afslag Hichtumerweg LINKS naar → **6** Bolsward → LINKS: naar Broerekerk en terug → **6** → **5** → **1** → RECHTS naar voormalige Osingastate en terug → **4** → Schettens → **75** Witmarsum → **95** Pingjum → **53** → **59** → **31** → **74** → **45** Kornwerderzand en OPTIE: Breezanddijk en terug → **74** → FINISH: **P** Zurich A7

1/ ZURICH

Onder aan de zeedijk ligt de Zuricher Oord Polder. Midden daarin staat de Veldschuur. Een stoere houten keet aan het eind van een pad. Meer dan 70 jaar geleden gebouwd om materialen op te slaan voor polderbeheer. Daarna vervallen. Nu weer helemaal op en top. Gebruikt als expositieruimte en voor lezingen. En als rustpunt voor bezoekers van de polder.
→ Caspar de Roblesdijk

2/ KIMSWERD

Hier komt-ie vandaan. Eén van de allerbekendste Friezen: Greate Pier (Grutte Pier mag ook). Oersterke boer die rond 1520 gestreden heeft voor de vrijheid van Fryslân. Zijn reuzezwaard hangt in het Fries Museum. Zijn standbeeld staat hier voor de kerk. Slenter door het dorp en ga even zitten aan de banken en tafels die

zijn aangeschaft met steun van het Ondernemersfonds.
→ Greate Pierwei 4

3/ ARUM

Schaatsen, schaatsen, schaatsen. Van 'benen glissen' - een soort botjes - tot houten noren en nog veel meer. Nederlandse, Belgische, Duitse, Noorse, Zweedse, Japanse, Amerikaanse, zelfs Oekraïense. Je vindt ze in de oude Gereformeerde kerk, in het museum van voormalig langebaan- en wedstrijdrijder Louis Hagen. Hij vertelt je er graag over.
→ Van Camminghaweg 13

4/ LOLLUM

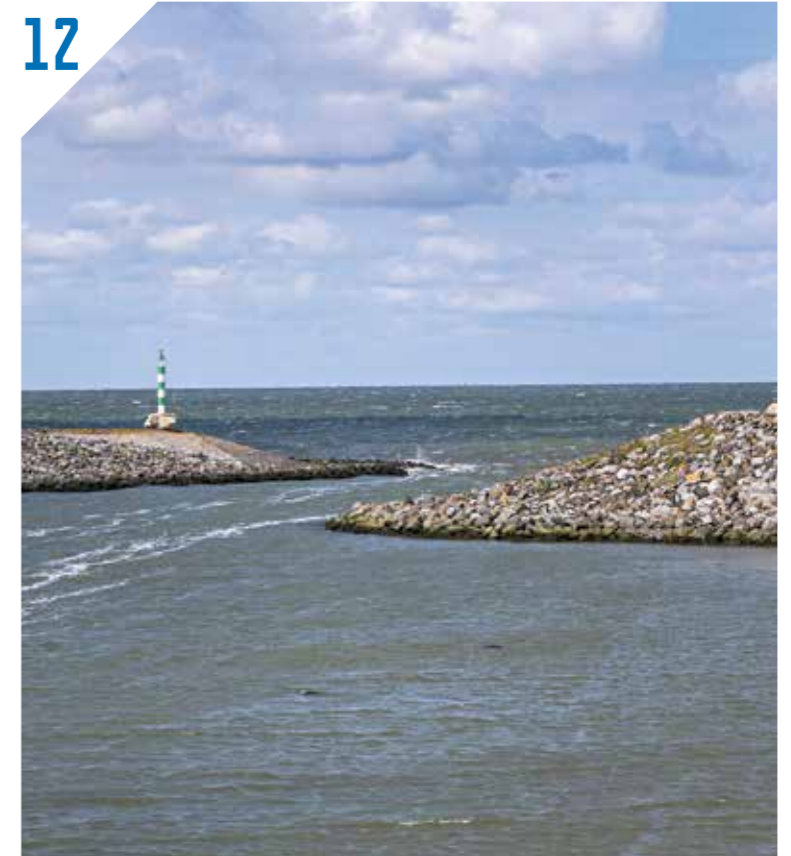
Het leven van een molen is vaak onstuimig. Molen Meerswal is de opvolger van een molen die in 1902 afbrandde. De huidige molen raakte

bij een novemberstorm in 1970 zwaar beschadigd. Herstel bleef uit. Jarenlang stond hij er haveloos bij. In 1977 werd hij eigendom van de Stichting De Fryske Mole en grondig gerestaureerd. Nu is het een reservegemeal.
→ Noordereind 21

5/ WAAKSENS

Eén van de oudste terpen van Westergo. Wellicht al 2000 jaar bewoond. De Thomaskerk staat er ook al dik 700 jaar. Prachtig in romaanse stijl gebouwd. Bij de kerk horen ook nog volkstuinten en een speelweide. Met een bijdrage van het Ondernemersfonds werd van de zomer een Plattelandsmarkt georganiseerd. 25 kramen, honderden bezoekers. Doen we weer.
→ Buorren 19a

lees verder →

6 / HICHTUM

Fier staat de kerk op haar terp. Vanuit elke richting doemt zij op als wachter over het landschap. Gebouwd in de 13^e eeuw. In de toren klinkt nog altijd de klok van 1617. Binnen zingt een warme, zachte stem: het orgel van Albertus van Gruisen. Geen wonder dat het de prinses onder de orgels wordt genoemd.
 ➔ **Schwartzenbergweg 5**

7 / BOLSWARD

Minderbroeders, volgelingen van Franciscus van Assisi, bouwden rond 1300 een kloosterkerk aan de rand van de stad: de Broerekerk. Van het imposante bouwwerk bleef na een brand in 1980 weinig over. Maar in 2006 werd de kerk nieuw leven in geblazen met een uniek glazen dak. Maak vooral ook een selfie op de vleermuis voor de kerk. Het is een van de fontein van kunstproject 11fountains. De Vlaamse kunstenaar Johan Creten liet

zich inspireren door de waterspuwers op oude kathedralen die symbolisch beschermen tegen boze krachten. Overwin je angst voor vleermuizen door het trappetje te beklimmen. Zo overstijgt je als het ware jezelf.
 ➔ **Broereplein 9**

8 / SCHETTENS

Even buiten het dorp - op de terp Sotterum - stond Osinga State. De stins werd bewoond door adellijke families. Eerst door de Van Osinga's en vanaf 1672 door de Van Aysma's. Nadat de laatste bewoner vertrokken was werd-ie omgebouwd tot boerderij. Je kunt nog precies zien waar de stins stond, want de grachten liggen er nog.
 ➔ **Van Osingaweg 82**

9 / WITMARSUM

Pim Mulier. Wie kent 'm niet? Grondlegger van de Elfstedentocht. Hier komt-ie vandaan. Hij wordt

geëerd met een beeldje bij de brug. Ga lekker zitten op het bankje ernaast en bedenk je hoe de schaatsers hier voorbijflitsen als er ijs ligt. Ga ook even kijken bij de molen. Daar maalt Mevrouw de Molenaar en bakt ze de lekkerste broden.
 ➔ **Pingjumerstraat 2**

11 / KORNWERDERZAND

Tuurlijk, de Afsluitdijk bracht Nederland veiligheid en economische ontwikkeling. Maar voor de natuur was de komst van de Afsluitdijk een ecologische ramp. Sinds de aanleg vormt de dijk een keiharde barrière voor vissen. Maar nu niet meer, want hier is een vismigratierivier aangelegd. De allereerste ter wereld. Een kunstmatige getijdenrivier op de grens van zoet en zout water. Dwars door de Afsluitdijk. Daardoor kunnen trekvissen weer heen en weer zwemmen tussen Waddenzee en IJsselmeer. Zonder dat er een

10 / PINGJUM
Inwoner Michel Dil
Mulierlaan 2B

“De Grasboot is zo'n kunstwerk dat je niet alleen ziet, maar ook echt beleeft. Het ligt op een plek waar landschap, historie en beleving samenkomen: bij het kaatsveld en langs de wandelroute over de Pingjumer Gulden Halsband. De Grasboot vertelt het verhaal waar wij als dorp vandaan komen. Vorm en ligging verwijzen naar het Friese landschap en de eeuwige strijd hier tegen het water. Tegelijkertijd trekt het bezoekers die hier even stil blijven staan en hun route vervolgen met een nieuw perspectief. Dat maakt het waardevol. Niet alleen cultureel, maar ook voor de uitstraling van Pingjum. Mede dankzij de steun van het Ondernemersfonds hebben we de boot kunnen realiseren. Zonder die bijdrage was het veel lastiger geweest om zo'n bijzonder project van de grond te krijgen. Zo zie je hoe kunst, historie en ondernemerschap samen kunnen zorgen voor trots en verbinding in een dorp.”

druppel zout water in het IJsselmeer terecht komt. Bij hoge waterstanden of storm wordt de rivier afgesloten door het sluiten van een stormkering. Wel zo veilig natuurlijk. Meer weten? Boek een excursie van It Fryske Gea naar de Vismigratierivier via www.itfryskegea.nl/activiteiten
 ➔ **Afsluitdijk, Kornwerderzand**

12 / BREEZANDDIJK

Voor benen die wat extra kilometers willen maken. Halverwege de Afsluitdijk. Een handjevol inwoners. De allerkleinste bewoonde plek van Nederland. Maar met een fenomenaal uitzicht. Alle kanten op. Hier adem je ruimte. Tijdens de voor- en najaarstrek kun je veel vogels zien: zaagbek, nonnetje, roodkeelduiker, noem maar op. Dus wie slim is neemt een kijker mee.
 ➔ **Breezanddijk**

AFSTAND

60 kilometer

ONLINE ROUTE

Scan de QR-code voor een online kaart met knooppunten en de GPX coördinaten.

ROUTE 6 / BOARNSTERHIM MOETET SNITS EN WYMBRITS

Deze fietsroute door het *lege midden fan Fryslân* troont je langs de bescheiden dorpjes van de voormalige gemeente Boarnsterhim. Meermaals steek je het water van trekvaart de Swette over, daarna fiets je dwars door het centrum van de gezellige waterpoortstad Sneek. Je start en eindigt in de vroegere gemeente Wymbritseradiel.

ROUTE VIA KNOOPPUNTEN

START: **P** Buorren Uitwellingerga → Oppenhuizen → **50** → **49** → RECHTS → Na 200m LINKS: Offingawier → **55** → Gauw → **56** → Sibrandabuorren → Tersool → **17** Poppenwier → **18** Raerd → **12** → **73** → **66** Easterwierrum → RECHTS: naar toren en terug → Wiuwert → Britswert → **83** → Itens → **57** → Rien → voor brug RECHTS: naar kaaspakhuis en terug → Lytsewierrum → **50** → **89** → Boazum LINKS: naar kerk en terug → **13** → **14** → Dearsum LINKS: dorp in naar beeld bij het water en terug → **15** → RECHTS → Op volgende kruising LINKS: Goënga → Op volgende kruising LINKS: Loënga en terug → **16** → **62** Scharnegoutum → **84** → **68** → **45** Tirns → **44** → **25** → Tjalhuizum → **26** → **43** Ysbrechtum → TERUG: net buiten het dorp LINKS: naar Alddyk → RECHTDOOR: naar Leidekkersstraat → LINKS: naar Wagenmakersstraat → RECHTDOOR: naar Tingieterstraat → RECHTDOOR: naar Bredyk → LINKS: naar Hemdijk → RECHTS: naar Bolswarderweg → **51** Sneek → **5** → **50** Oppenhuizen → Uitwellingerga → FINISH: **P** Buorren Uitwellingerga

ROUTE 6 / BOARNSTERHIM MOETET SNITS EN WYMBRITS

1 / UITWELLINGERGA

Ga even kijken bij het tramhuisje en het wachtlokaal dat daaraan vast gebouwd is. Ze herinneren aan de tramlijn van Sneek naar Joure die hier vroeger liep. Hoe dat zat? Nou, de Nederlandsche Tramweg Maatschappij (NTM) legde vanaf 1880 in Fryslân een tramnet aan dat uiteindelijk het grootste van Nederland zou worden. Maar liefst 325 kilometer aan rails lag in de weg of in de berm ernaast. In het begin werd er gereden met paardentrams, later met stoomtrams. Het platteland werd door die trams uit zijn isolement gehaald.

3 / OFFINGAWIER

De kerk lijkt nog vrij jong, maar de geschiedenis gaat veel verder terug. De oorspronkelijke Nicolaaskerk is gebouwd in 1335. Hij zit nog deels verborgen in de huidige muren. De oude luidklok uit 1637 werd in de oorlog gevorderd door Duitsers. Waarschijnlijk is-ie omgesmolten. In 1948 kwam er een nieuwe klok. Toen

4 / GAUW

Sibbeltje Gjaltema was een weldoener uit de 18^e eeuw. In haar erfenis liet zij vastleggen dat alle weduwen van Gauw, Goënga en Offingawier elk jaar tegen Allerheiligen een krentenbrood en acht pond boter zouden krijgen. En zo geschiedde. In de toren is haar grafsteen ingemetseld en bij de brug vind je een beeldje van haar. Dag Sibbeltje.

[lees verder](#)

2 / OPPENHUIZEN

Ondernemersvereniging Top en Twel

“Wat ooit onopvallende en soms zelfs een beetje lelijke gebouwtjes waren, zijn nu kleine kunstwerken geworden die het straatbeeld van Oppenhuizen en Uitwellingerga verrijken. Als ondernemersvereniging wilden we al langer iets doen aan de uitstraling van het dorp. De utiliteitsgebouwtjes stonden vaak op zichtlocaties en werden regelmatig beklad. Geen fraai beeld. Samen met Doarpsbelang hebben we toen een plan gemaakt om deze plekken om te vormen tot iets positiefs. Lokale kunstenaars hebben de gebouwtjes voorzien van ontwerpen die passen bij het dorp en de omgeving. Mede met hulp van het Ondernemersfonds konden we dit project ook echt realiseren. Het resultaat is ernaar: mensen stappen af, maken foto's en ontdekken het dorp op een andere manier. Het is een kleine openluchtgalerie geworden die verfraaiing brengt en waarmee inwoners zich verbonden voelen. Met een relatief eenvoudige ingreep kun je de leefbaarheid en uitstraling van je dorp echt versterken. Goed om dat te ervaren.”

5/ SIBRANDABUORREN

Klik-klak, klik-klak, klik-klak. De hele dag kon je het ritmische hoefgetrappel horen over de klinkerweg. Paard-en-wagens reden af en aan. Aan de Aesgewei in Sibrandabuorren stond de zuivelfabriek Lege Geaën. We schrijven 1891. Het dorp kwam tot leven door de voortdurende aanvoer van melk en de verwerking ervan. Geleidelijk aan veranderde het hoefgetrappel in dieselgeronk. Trekkers namen het over. De fabriek rook je al die jaren al van verre. Een warme, weeïge melklucht. Een vertrouwde geur. In 1975 sloot de fabriek en keerde de stilte weer. Soms heel even nog onderbroken door het scheurende geluid van een opgevoerde brommer.

➔ Aesgewei 2

6/ TERSOAL

Op de plek van de Vituskerk stond honderden jaren geleden al een houten kerk. Nou ja, eigenlijk meer een houten schuur waarin godsdienstoefeningen werden gehouden. Daarna - in de 13^e eeuw - kwamen de stenen kerken

op in Fryslân. Zo ook in Tersoal. De stenen kerk werd gewijd aan de heilige Vitus, een martelaar van de rooms-katholieke kerk. Tot op de dag van vandaag is hij de beschermheilige van dansers, zangers en epileptici. In 1580 kwam de Reformatie en werd de rooms-katholieke eredienst vervangen door een protestantse. Met een dominee op de kansel dus. De kerk werd in 1838 vervangen door de kerk die er nu staat.

➔ Koumelkerspaed 1

7/ POPPENWIER

Vroeger stond er met de Merke altijd een draaimolen. Elk kind uit het dorp heeft er eindeloos geknikkerd. Op het plein, de centrale plek in het dorp. Nu is het een oase van rust. Met veel bloemen en met oude panden eromheen. Het lijkt wel of je even teruggaat naar de tijd van Ot en Sien. Tegenwoordig is het een plek om samen te komen bij speciale activiteiten zoals de jaarlijkse barbecue of de gezellige winterfair 'Yn en Ut'. De kerk is meestal wel open als je 'm wilt bezichtigen. Je komt op het plein door

even het kleine bruggetje over te steken.

➔ Over bruggetje bij Marsherne 8

8/ RAERD

Aan de rand van het dorp ligt een verrassend park: Jongemastate, ook wel het Raerder Bosk genoemd. Hier stond vroeger een statige state met grachten en tuinen eromheen. Het landhuis werd in 1912 afgebroken. Het park bleef gelukkig behouden. Net als de toegangspoort. Die stamt uit 1603. Loop er doorheen en je voelt meteen dat je op historische grond staat. Paadjes slingeren tussen bomen, je ziet romantische waterpartijtjes en een kleine heuvel zelfs. Die ontstond toen de gracht werd gegraven. Vrijwilligers onderhouden het park met zorg en liefde. In het voorjaar misschien wel op z'n mooist. Dan is het een en al kleur van stinsenplanten.

➔ Slotsdyk

9/ EASTERWIERRUM

Eenzaam staat de toren op de terp. Omgeven door het Friese land. Jagende

wolken en zingende wind. In de toren hangt een oude klok met een prachtige toon. Aan de binnenkant staat in het Latijn: 'Het woord des Heeren blijft in eeuwigheid, de profeet Jesaie - en de Heilige Nicolaas heet ik anno 1534'.

➔ Tsjerkebuorren 7

10/ WIUWERT

Mummies, ja echt! Vier stuks nog wel. Je vindt ze in de adellijke kelder van de monumentale kerk in Wiuwert. Het is een groot raadsel hoe het mogelijk is dat ze zo goed geconserveerd zijn. Men weet ook niet wie het zijn. De Walta's? Of misschien leden van de Orthodoxe Labadisten- sekte, waar Anna Maria van Schurman een rol in had? Alles onbekend.

➔ Terp 1

11/ BRITSWERT

Typisch terpdorp in de Greidhoeke. Nauw verbonden met het verderop gelegen Wiuwert. Samen ook wel 'de twa doarpen' genoemd. Met een kerk uit de 12^e eeuw. Opgetrokken uit

gele Friese moppen. Ooit gewijd aan Sint Nicolaas, maar vandaag de dag genoemd naar Sint Joris. Ga er zeker even kijken want hij ligt prachtig aan de rand van het dorp.

➔ Terp 2

12/ ITENS

Nergens in Nederland stonden zoveel Amerikaanse windmotoren als in Fryslân, zoals deze bij Itens. Ooit hebben er meer dan duizend gestaan. Niet iedereen was daar blij mee. Landschapsbeschermers vreesden dat de windmotoren de traditionele molens zouden verdringen. Bovendien vonden zij de grote metalen constructies niet passen in het Friese landschap. Wat vind jij?

➔ Ten noorden van het dorp langs de Oosterwierumer Oudvaart

13/ RIEN

Een oud kaaspakhuis. Tastbare herinnering aan de ooit zo levendige Friese zuivelhandel. Het gebouw dateert uit het begin van de twintigste eeuw.

Hier lagen kazen opgeslagen voordat ze verder werden verhandeld naar steden verderop. Je herkent dit soort pakhuizen aan de smalle ramen en het hijsluik. Uiteraard altijd aan een vaart.

➔ Buorren 32, Rien

14/ LYTSEWIERRUM

Een handwijzer met de tekst 'Alleen naar Lutkewierum'. Zo simpel kan het leven soms zijn. Er is maar één weg die je kunt gaan. Lytsewierum. Gelegen op een kleine terp in het wijde Friese landschap. Stil en groen. Omgeven door schilderachtige dorpen als Itens, Rien en Boazum. Een smal doodlopend weggetje leidt je naar het karakteristieke dorpsplein: de Buorren. Aan het eind van deze Tsjerkeleane houdt de weg voor auto's op. Maar met de fiets kun je nog wel verder. Zeker even doen. Geniet met volle teugen van 'It Fryske lân fol eare en rom'. Wie weet hoor je nog een skries op de achtergrond. Helemaal mooi.

➔ T-splitsing Tjerkeleane en Hegedyk

lees verder ➔

ROUTE 6 / BOARNSTERHIM MOETET SNITS EN WYMBRITS

15/ BOAZUM

Een baardloze Christus. Die zie je niet zo vaak. Maar wel hier in de Romaanse kerk uit de 12^e eeuw. Daar kwam-ie in 1941 op het absisgewelf tevoorschijn toen ze bezig waren met het pleister-werk. Elk jaar is er ook de Nacht van Boazum. Wat begon als feestje in de achtertuin groeide uit tot een jaarlijks festijn in de grootste tent van Fryslân.

➔ Tsjerkebuorren 8 (kerk)

16/ DEARSUM

Het standbeeld van Johan Cruijff staat voor de Amsterdam Arena. Het standbeeld van de aaisiker staat aan het stille haventje van Dearsum. De voetballer en de eierzoeker. Beiden in brons vereeuwigd door beeldhouwer Hans Jouta. De eerste als eerbetoon aan zijn virtueuze spel, de tweede als eerbetoon aan de Friese traditie van het kievitseieren zoeken.

➔ Nummer 45

17/ GOËNGA

Op de plek van de huidige kerk stond al een kerk in 1355. Toen was de terp trouwens veel groter. Tegenwoordig staat de kerk vooral bekend om z'n culturele evenementen. Op zondagmiddag worden er vaak concerten gehouden. Boekenliefhebbers komen af op de

ruilbeurs. Kijk ook even hoe mooi de pastorie aan de overkant is opgeknapt.

➔ Hege Wier 28

18/ LOËNGA

De hoge klokkenstoel van Loënga staat net buiten het dorp. In de oorlog werd de klok uit 1670 weggehaald om te worden omgesmolten tot wapens. In 1950 kwam er een nieuwe waarop een Fries gedicht werd aangebracht. De vertaling luidt als volgt: 'Mijn huis staat in Loënga. Mijn geluid hoort men van Sneek tot Goënga. Ik luid hier met mijn gebrom. Het Friese land vol eer en roem. Ik roep op tot werk, ik roep op tot rust. En houd het geloof in God vast.' Met uitzondering van zondag wordt de klok dagelijks tweemaal geluid, om 12.00 uur en om 16.00 uur. Als er een dorpsbewoner overlijdt wordt hij een half uur beluid.

➔ Dominee S. Huysmansleane 2a

20/ TIRNS

Bij de Thaborhoeve komen oud en nieuw samen. Op deze plek stond ooit het klooster Thabor dat in 1406 gesticht werd. Monniken legden dijken aan die er nog liggen. In de bodem worden soms nog oude spullen gevonden. Nu groeien hier wijnstokken. Die leveren verrassend goede wijn. Fan Fryske grûn hê. Is dat bijzonder of niet?

➔ Thaborwei 10

19/ SCHARNEGOUTUM

Geart Bos

Legedyk 32

"De vijf nonnen bij de brug in Scharnegoutum zijn meer dan alleen een kunstwerk. Ze vertellen het verhaal van het middeleeuwse vrouwenklooster Aula Dei dat eeuwenlang een belangrijke rol speelde in het leven van het dorp en de omgeving. Als je erlangs loopt, voel je die band met het verleden. De rust en toewijding waar de nonnen voor staan, zie je terug in hoe ze over het water uitkijken. Dat maakt het beeld bijzonder voor inwoners én bezoekers. Toen het kunstwerk in 2020 werd vernield, kwam dat hard binnen in het dorp. Juist omdat het zoveel betekenis heeft. Dankzij steun van het Ondernemersfonds hebben we het beeld kunnen herstellen, zodat het weer zichtbaar is zoals het bedoeld was. Dat was belangrijk, want dit soort plekken houden onze geschiedenis levend. Ze laten zien waar we vandaan komen en waarom we verhalen moeten blijven doorgeven."

21/ TJALHUIZUM

De kerktoeren staat los in het landschap. De middeleeuwse kerk die erbij hoorde werd al in 1823 afgebroken. De toren bleef nog even staan maar werd in 1871 vervangen door de huidige. Die zie je nu dus. Slank en eenvoudig. Het is een rijksmonument en herinnert aan de verdwenen kerk.

➔ Nummer 6

22/ YSBRECHTUM

Naast de kruidenierswinkel zit sinds 2024 de Boekenbakker. Een klein gebouwtje met een lange geschiedenis. Van brandweerspuiten tot bloemen en nu dus boeken. Drie dorpsgenoten gaven de minibieb een frisse update. Je pakt hier een boek en brengt het na lezing weer terug. Een lezend dorp is een levend dorp. Ja toch?

➔ Epemawei 21

23/ SNEEK

Zie je die hoge sokkel met de bronzen vrouw erop? Dat is de Aukje van Sneek, een creatie van kunstenaar Evert van Hemert. Ze herinnert aan Aukje uit Kolderwolde, die tijdens de Elfstedentocht 1997 in nachtpon en op pantoffels het ijs verlichtte voor de vroege schaatsters. Elke Elfstedenstad heeft een Aukje in een eigen pose.

➔ Prins Hendrikkade 20-28

15

16

17

18

20

21

22

23

FIETS VERDER

DOOR ZUIDWEST FRIESLAND

Deze 6 jubileum fietsroutes van het Ondernemersfonds nemen je mee langs 89 dorpen en steden. Maar er is nog veel meer te beleven. Blijf in beweging en ontdek nog meer fiets-, vaar- en wandelroutes door de regio Zuidwest Friesland bij VVV Waterland van Friesland.

WATERLANDVANFRIESLAND.NL/ROUTES

WATERLAND
VAN FRIESLAND

VVV Waterland van Friesland
Regio Zuidwest Friesland

Stichting Ondernemersfonds Súdwest-Fryslân in het kort

Sinds 2016 biedt de Stichting Ondernemersfonds Súdwest-Fryslân financiële ondersteuning aan gezamenlijke initiatieven die goed zijn voor de economische en maatschappelijke vitaliteit in de gemeente. Dit versterkt de economische structuur van Súdwest-Fryslân, verbindt betrokken ondernemers en geeft hen meer verantwoordelijkheid en slagkracht in hun eigen gebied.

Het geld voor het fonds wordt opgebracht door een opslag op de Onroerende Zaak Belasting (OZB) voor niet-woningen die door de gemeente wordt geïncasseerd en als een subsidie wordt uitbetaald aan het Ondernemersfonds.

Deze subsidie wordt over de kernen verdeeld naar rato van de waarde van het (zakelijk) onroerend goed in elke kern. In elk van de 89 steden en dorpen in Súdwest-Fryslân is een trekkingsgerechtigde

ondernemersvereniging of vereniging voor dorpsbelang, die aanspraak kan maken op budget uit het fonds voor het financieren van initiatieven.

Daarnaast is er een budget voor 'gemeentebrede' projecten die het belang van één kern overstijgen.

Het Ondernemersfonds Súdwest-Fryslân heeft inmiddels honderden projecten (mede) gefinancierd.

 ondernemersfonds
Súdwest-Fryslân

Meer informatie over het Ondernemersfonds Súdwest-Fryslân is te vinden op de website:
www.ondernemersfondsswf.nl

